

EL FONS ICONOGRÀFIC DE LA NOVA FACULTAT DE MEDICINA I L'HOSPITAL CLÍNIC DE BARCELONA (1906- 2006)

Joan PUJOL i ROS

Lluís GUERRERO i SALA

1. Introducció

Resulta una evidència que tota la historiografia mèdica i sanitària en general sol tenir un suport escrit que, en proporció, és molt més significatiu que la iconografia de la que disposem per a il·lustrar-ho. Aquesta és l'experiència d'uns quants anys d'editar llibres sobre aspectes històrics de la medicina catalana i, suposem que també deu de ser un fenomen general.

Tots ens hem preocupat més de transmetre els mots abans que les icones, per bé que tots coneixem sobradament la clàssica expressió que diu que *una imatge val més que mil paraules*.

Alguns pobles fora dels corrents del progrés social evitaven les fotografies perquè creien que plasmar-la en un paper els hi robava l'ànima. Realment, la relació entre les paraules, mitjançant la màgia de la semàntica i de la sintaxi poden recollir moltes essències de l'ésser i dels fets, però la imatge conté en una visió única molta més informació, ja que el nostre ull l'envia a les àrees d'associació del cervell i aquestes estan acostumades a analitzar-les i treure'n conclusions múltiples. En ple segle XX Bachelard (1884–1962) afirma: "*Les images ne sont pas des concepts Elles ne s'isolent pas dans leur signification. Précisément elles tendent à dépasser leur signification*".

El desenvolupament de les tècniques d'imatge ha seguit una progressió exponencial des de les tècniques incisives prehistòriques, al xilogravat, gravats al coure, el dibuix, la pintura i l'holografia, les diverses tècniques fotogràfiques antigues fins als més innovadors sistemes digitals actuals.

Avui, imatge i paraula formen un tot informatiu en el que les proporcions s'han decantat cada vegada més en favor de la iconografia, que ocupa un paper bàsic en el món editorial, acadèmic i informatiu.

El segle XIX veu néixer molta tecnologia iconogràfica, però és el segle XX el que viu el seu perfeccionament i la implantació generalitzada del seu ús social. El mateix autor citat suara, afegeix: *“Nous sommes dans un siècle de l'image. Pour le bien comme pour le mal, nous subissons plus que jamais l'action de l'image”*.

El darrer quart del segle XX va viure la multiplicació de les edicions de les històries gràfiques, sovint dedicades als pobles, institucions, i entitats, en les quals la paraula es redueix a una breu informació de continguts com a peu de foto. Aquestes històries recullen molta informació en poques pàgines, i sense més erudició que la pròpia realitat, arriben a tot tipus de ments i a tots els racons.

No cal, doncs, defensar l'interès de l'ús habitual del suport gràfic en història de la medicina i de les ciències de la salut perquè, com dèiem en l'encapçalament, és una evidència, que només recordem perquè cal reconèixer-li més paper que el que té en el nostre reduït àmbit d'estudi.

A partir de finals del segle XIX, les imatges que trobem més sovint són les fotogràfiques, i són aquestes, en especial, les que solem buscar per il·lustrar els nostres treballs sobre metges i persones del seu entorn, activitats, institucions i equipaments.

Tots els metges acumulen al llarg de la seva vida reculls fotogràfics que plasmen les seves vivències, la majoria d'elles de caire familiar, però també n'hi ha de professionals on trobem algunes escenes assistencials, acadèmiques i socials compartint vivències amb companys. Un lloc destacat l'ocupen les orles de promoció.

Quan el metge es jubila, sol deixar el seu consultori privat, quan no el propi habitatge per anar a viure a un altre lloc més proper als fills o un ambient o clima més benigne. En aquests casos, perd espai físic per conservar la seva biblioteca mèdica, i acaba cedint-la a l'*Arxiu Històric de les Ciències de la Salut* per tal que no tingui un final indigne i no desitjat.

Les fotografies però, ocupen menys espai, i constitueixen l'esperit del record, per la qual cosa quasi tots les conserven fins a la fi dels seus dies. El que succeeix després és variable. Les famílies més sensibles les conserven més o menys unides; altres, se les reparteixen entre els fills, i si no hi són desapareixen. Les que passen als fills, amb el temps també acaben desapareixent; com a màxim suporten la durada d'un altra generació. En rares ocasions succeeix el contrari.

Alguns sentim la responsabilitat de recollir les fotografies necessàries per conservar el record dels companys que ens han precedit i de tot el seu entorn assistencial, i ja fa temps que ho fem en la mida de les nostres possibilitats. Aquesta és una forma senzilla, però efectiva, de mantenir retalls de la història sanitària del país.

Aquesta experiència en demanar fotografies de metges traspassats ens porta a la conclusió de que és imprescindible tenir un arxiu fotogràfic de tots els metges actuals, especialment dels més grans, abans no es perdi definitivament la seva imatge. També cal demanar fotografies dels que ja no hi són en l'intent de recuperar tot el que es pugui.

Tampoc podem caure en l'errada fàcil de no conservar les nostres i les dels nostres col·legues en els seus ambients respectius.

Aquest esforç de recollida indiscriminada topa sempre amb el recel moltes vegades no confessat, amb la por del company o de la família de perdre aquell material estimat.

Les tècniques actuals de còpia fotogràfica mitjançant escaneig d'alta resolució, ens permet demanar les fotografies per a copiar-les amb el compromís de tornar els originals en un mínim de temps, o bé demanar directament un CD o un DVD amb les còpies necessàries.

També hem pensat en qui hauria d'encarregar-se d'aquesta recollida. Si bé és cert que les institucions poden fàcilment demanar fotografies històriques d'ens oficials i/o públics com acadèmies, hospitals, instituts, etc., sol·licitar-ho directament als metges, a les famílies o a petits grups professionals és una tasca que solament pot tenir èxit en funció de la proximitat, per la qual

cosa des del si de la *Societat Catalana d'Història de la Medicina* s'ha de responsabilitzar als seus membres, i als estudiosos locals escampats per tota la geografia catalana.

Aquesta és una feina àrdua que s'ha d'anar fent sense presses ni treva, coneixedors de que el que serà la història d'avui se'ns escapa de les mans dia rera dia.

La necessitat de dur a terme aquest treball és fruit de les mancances detectades al llarg de trenta anys d'activitats de la *Societat Catalana d'Història de la Medicina* i del *Seminari Pere Mata de la Universitat de Barcelona*; d'onze de l'*Arxiu Històric de les Ciències de la Salut "Simeó Selga i Ubach"* i de molts més anys de recerca de la secció sisena de la *Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya*, impulsora del congressos d'història de la medicina catalana.

La col·laboració entre aquestes quatre institucions ha fet que en aquests darrers anys s'hagin reunit prop de cinc mil imatges, en la catalogació de les quals s'està treballant per posar-les a disposició dels investigadors i altres interessats. Aquesta és en aquests moments una de les línies prioritàries d'aquest pacte, que amb els anys ens ha de fornir d'un valuós arxiu iconogràfic, per tal, d'entre altres objectius, poder realitzar el projecte de publicar una història gràfica de la medicina catalana de la mateixa manera que es va editar el *Diccionari Biogràfic de Metges Catalans*, ara en fase de revisió i ampliació o bé la *Bibliografia de la Sanitat Catalana*.

No solament és necessari disposar d'un gran arxiu fotogràfic de la medicina amb accés públic. També hi ha altres elements gràfics del mateix interès i que també han d'estar disponibles. Ens referim als gravats antics dels que parlàvem a l'inici, als dibuixos i pintures i altres expressions artístiques dedicades al tema mèdic que poden servir per complementar treballs de recerca.

Caldria fer el mateix amb les portades de la majoria de llibres antics i d'interès de qualsevol època i algunes de les seves il·lustracions, així com amb les capçaleres de les revistes. Aquest material també hauria d'entrar a formar part del banc de dades i material gràfic d'aquest arxiu públic que propugnem.

PRIVATS, material guardat durant molt de temps per persones que han tingut o tenen un vincle amb la facultat de medicina o amb l'Hospital Clínic de Barcelona, o bé per historiadors que han tingut cura d'aquest tipus de documentació. A continuació, intentarem fer alguns comentaris referents a tot aquest material.

2.1. Fons Institucionals

Entenem com a *Fons Institucionals* tot aquell material gràfic procedent d'institucions, arxius, biblioteques o diaris que poden ser consultats pels estudiosos, i que al llarg de mots anys han bastit un fons gràfic importat, generat moltes vegades per la seva activitat diària o bé per la història de la pròpia institució. A continuació donarem algunes dades sobre el material gràfic que hem pogut documentar en aquestes institucions.

Arxiu de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya. És una institució que per la seva pròpia història ha recollit sistemàticament una importat col·lecció de material imprès, sobre tot obres de tipus científic que en ocasions van complementades amb material gràfic. És sobretot, un fons importat com a complement gràfic des d'un punt de vista bibliogràfic. També hi ha una part importat de donacions particulars que per la seva singularitat, al llarg dels anys ha esdevingut material d'un gran interès històric. És conserva, també, material gràfic dels antics i actuals acadèmics, molts dels quals tenien o tenen una relació directa amb al facultat de medicina, ja sigui com a catedràtics o com a metges de l'hospital. A més a més, la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya, conserva l'única fotografia coneguda de la Facultat de Medicina i l'Hospital Clínic en construcció. Es tracta d'una imatge datada l'any 1896 i donada a la institució pel Dr. Joaquim Bonet, catedràtic d'Obstetrícia i rector de la Universitat de Barcelona, l'any de la inauguració de la nova facultat i l'hospital Clínic.

Arxiu Nacional de Catalunya. En aquest arxiu és conserva tot el fons del fotògraf Gabriel Casas, dins del qual hi ha un sèrie de quaranta imatges sobre l'Hospital Clínic de Barcelona. Corresponen a la dècada dels anys trenta i quaranta i són d'una extraordinària qualitat. Totes les imatges

corresponen a vistes de l'interior de l'hospital i gairebé totes elles són inèdites.

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona - Arxiu fotogràfic. En aquest arxiu hem localitzat vuit fotografies molt interessants. Quatre d'aquestes corresponen al "*Primer Congreso Español Internacional de la Tuberculosis*" celebrat a l'edifici de la nova facultat de medicina el mes d'octubre de 1910. També es conserva una fotografia del paranimf de la facultat de medicina del dia 2 d'octubre de 1906, data de la inauguració del nou edifici. Hi ha també una vista aèria del complex facultat-hospital de la dècada dels anys cinquanta i es conserven algunes imatges del *Primer Congrés de Metges de Llengua Catalana*, celebrat a la facultat de medicina entre els dies 22 i 25 de juny de 1913.

Arxiu Diari Avui. Conserva una vintena de fotografies relacionades amb l'hospital dels darrers vint-i-cinc anys. També cal destacar que el diari *Avui* va adquirir el fons gràfic de "*El Correo Catalan*", del qual conserva prop de trenta fotografies de la dècada dels anys seixanta i setanta sobre l'Hospital Clínic i la Facultat de Medicina, de gran interès històric.

Arxiu Històric de les Ciències de la Salut. Com ja s'ha comentat en la introducció d'aquesta comunicació, l'*Arxiu* ha realitzat una tasca de recerca i coordinació de tot aquest material gràfic sobre la nova Facultat de Medicina i l'Hospital Clínic de Barcelona, que molt properament, una vegada acabada la seva catalogació, posarà a lliure disposició dels estudiosos per a la seva consulta.

Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya. És tracta d'un arxiu monogràfic relacionat amb temes d'arquitectura. En aquest arxiu es conserva tot el fons de l'arquitecte Josep Domènech i Estapà, que va portar a terme la construcció de l'edifici de la nova Facultat i l'Hospital Clínic. En aquest fons es conserven més de tres cents plànols originals sobre l'edifici així com tots els plànols de la reforma portada a terme a l'hospital a la dècada dels anys cinquanta. També es conserven algunes fotografies de la dècada dels anys vint sobre aspectes arquitectònics de l'hospital, cedides actualment al Museu de la Tècnica de Terrassa i a la Càtedra Gaudí de Barcelona.

Arxiu La Vanguardia. Disposa d'un fons de prop de cent fotografies de la dècada dels anys seixanta i setanta, sobretot d'esdeveniments socials o polítics d'aquesta època relacionats amb l'hospital o la facultat. També existeixen algunes fotografies de gran valor històric de l'època de la Guerra Civil, concretament dels fets de juliol de 1936 i de la visita del President Companys a l'Hospital Clínic el dia 11 d'agost de 1936.

Arxiu Mas. Es tracta d'un arxiu privat de renom que fa molts anys que recull exclusivament material gràfic i que conserva una vintena d'imatges relacionades amb la Facultat de Medicina, gairebé totes elles de catedràtics del primer quart de segle XX. Molt probablement es tracta de fotografies procedents de la galeria de personatges que existia antigament a la Facultat de Medicina i al rectorat de la Universitat de Barcelona.

Biblioteca de la Facultat de Medicina. Durant aquests cent anys, la Biblioteca de la Facultat de Medicina (CRAI UB), ha recollit publicacions importants, que amb el pas dels anys han esdevingut obres de gran valor històric. Moltes d'aquestes obres tenen impreses imatges de la facultat o de l'hospital, que hem recuperat per donar-les a conèixer. És un fons important de material, sobre tot pel que fa a les fotografies i documents impresos que es conserven a l'àrea de reserva. D'aquest material, podem destacar:

- 1. Obres generals que tracten temes relacionats directament amb l'Hospital i la Facultat, com ara les memòries anuals o els llibres editats amb motiu d'aniversaris i commemoracions.*
- 2. Obres específiques de les diferents càtedres, clíniques o serveis: les revistes, els anals o les publicacions de tipus científic.*
- 3. Donacions de material gràfic de fons particulars.*

A partir de tota aquesta recerca, hem pogut recopilar prop de dues centes fotografies de diferents etapes de la Facultat de Medicina. Encara queda feina per fer ja que hi ha material interessant per digitalitzar, malgrat que aquest no està directament relacionat amb el centenari de la nova facultat i l'hospital Clínic, si que té un extraordinari interès per a la història de la medicina catalana.

Servei Audiovisuals Clínic. Es tracta d'un fons molt importat que a partir dels anys vuitanta recull tots els fets més importats que han succeït a l'Hospital Clínic de Barcelona, tant des del punt de vista assistencial com acadèmic. És un material de producció pròpia, de gran qualitat i d'extraordinari interès històric, ja que reflecteix tant aspectes de la vida diària de l'hospital com dels grans esdeveniments mèdics que han passat durant els darrers vint-i-cinc anys. Gràcies a la gentilesa del servei, hem pogut disposar d'algunes fotografies molt interessants, tan per a l'exposició com per a l'audiovisual del centenari.

2.2. Fons privats

Es tracta de material procedent de persones que al llarg dels anys han conservat o recuperat material gràfic d'aspectes relatius a les dues institucions. Algunes d'aquestes persones han tingut o tenen vincles directes amb la facultat de medicina o bé amb l'hospital Clínic, i per tant han estat testimonis de molts dels esdeveniments que ha succeït al llarg d'aquest anys, conservant material que avui seria molt difícil d'obtenir. A continuació fem una relació i uns comentaris sobre la procedència d'aquest material.

Fons Miquel A. Asenjo i Sebastián. Director tècnic de l'Hospital Clínic en l'actualitat i a la dècada dels anys setanta. D'aquesta època conserva una cinquantena de fotografies d'actes institucionals i de visites de personalitats a l'hospital. També existeix un dossier gràfic molt interessant sobre l'estat físic de les instal·lacions de l'hospital d'aquella època, tot just abans d'iniciar-se la reforma de l'edifici i que ens permet veure l'evolució que ha sofert l'edifici en aquests darrers anys.

Fons Josep M. Calbet i Camarasa. Es tracta d'un fons de més de tres centes fotografies de personatges, recollides durant tota la seva etapa de professor d'història de la medicina de la Universitat de Barcelona. Actualment, continua recollint material gràfic per complementar el Diccionari Biogràfic de Metges Catalans, quan s'editi la segona edició.

Fons Jacint Corbella i Corbella. Ànima i motor del l'anomenat *Grup Gimbernat*, actual President de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya, catedràtic de la facultat de Medicina i metge de l'Hospital Clínic,

ha recollit al llarg de la seva tasca professional tot allò que es refereix a la facultat de Medicina i a l'Hospital Clínic. És el fons més importat, tant des del punt de vista qualitatiu com quantitatiu. Aporta més de cinc centes imatges relacionades amb les dues institucions, sobre tot, material indispensable per poder bastir gràficament la història de la Facultat de Medicina de Barcelona, obra que ja va publicar l'any 1996 i la de l'Hospital Clínic de Barcelona, que molt probablement és publicarà en un temps no molt llunyà.

Fons Manuel Escudé i Aixelà. Actual professor d'història de la medicina de la Universitat de Barcelona, ha recollit material de la Facultat de Medicina, on hi exerceix. Aquest material, si bé no és molt important quantitativament, si que ho és qualitativament, ja que ha aportat algunes fotografies d'extraordinari interès històric. També ha realitzat un recerca en profunditat a la biblioteca de la facultat de medicina per catalogar el material gràfic que s'hi conserva.

Fons Manuel de Fuentes i Sagaz. Cardiòleg que l'any 1992 va publicar la *Història de la Societat Catalana de Cardiologia* i que disposa d'un fons gràfic molt important de material relacionat amb aquesta especialitat. Algunes d'aquestes fotografies fan referència al servei de cardiologia de l'Hospital Clínic o bé a alguns dels seus metges. És un fons des del punt de vista quantitatiu molt remarcable.

Fons Carles Hervàs i Puyal. Membre de la Societat Catalana d'Història de la Medicina i col·laborador habitual dels Congressos d'Història de la Medicina Catalana, ha recollit al llarg de molts anys una important col·lecció de postals originals sobre temes relacionats amb la història de la medicina. De tota aquesta col·lecció, n'hi ha seixanta que fan referència a la Facultat de Medicina i a l'Hospital Clínic de Barcelona. Són d'una extraordinària qualitat i tenen un interès històric molt important.

Fons Manuel Sarró i Palau. Metge de l'Hospital Clínic, ha aportat algunes fotografies inèdites del servei de cirurgia, sobre tot de l'època del professor Pere Piulachs i Oliva, amb qui va treballar a la dècada dels seixanta del segle XX. Val la pena destacar una curiosa fotografia de la nevada de la nit de Nadal de 1962, al terrat de l'Hospital amb un ninot de neu fet pel servei d'urgències de cirurgia.

Fons Magí Turmo i Codina. Fotògraf de la Facultat de Medicina de Barcelona, que al llarg de la seva trajectòria professional, ha tingut ocasió de fotografiar molts dels esdeveniments que han succeït a la facultat i per tant disposa d'una col·lecció de fotografies de gran valor històric, sobre tot a partir de la dècada dels anys vuitanta.

Fons Edmon Vallés i Toni Vidal. Aquest últim, fotògraf, l'any 1980, amb motiu del setanta-cinc aniversari de l'hospital i la facultat va publicar, juntament amb Vallés, el llibre *L'Hospital Clínic de Barcelona, ahir i avui*. En la primera part d'aquest llibre s'hi recullen prop de setanta imatges de la primera època i a la segona part hi ha un reportatge fotogràfic amb més de noranta fotografies molt interessants de l'Hospital Clínic i la Facultat de Medicina de la dècada dels anys vuitanta. És una obra que ens permet veure molt clarament els canvis soferts pel pas dels anys, tant pel que fa a l'edifici com als aspectes mèdics o assistencials.

3. Conclusions

Com a conclusió podem dir que amb motiu del centenari de la nova Facultat de Medicina i l'Hospital Clínic de Barcelona, hem realitzat un recerca exhaustiva sobre tot el material gràfic que es conserva d'aquestes dues institucions i que ens ha aportat prop d'un miler de fotografies. És un bon exemple del que ha suposat el treball de recerca en equip sobre un dels aspectes gràfics de la història de la medicina catalana, i que contribueix d'una manera notable a la consolidació d'aquest *Arxiu Gràfic de la Sanitat Catalana*, que mica en mica, i entre tots, hem d'anar construint.

També aquesta recerca, és un exemple clar de la importància d'unificar esforços i de consolidar la col·laboració entre totes les institucions que d'una manera o d'una altra tenen alguna cosa a dir en aquest tema. Ara però, cal d'una manera immediata continuar desenvolupant els programes informàtics que s'estan elaborant per tal d'acabar la catalogació de tot aquest arxiu i d'aquesta manera posar-lo a disposició de tots els estudiosos de la sanitat catalana i de la història en general.

Finalment, aquest *Arxiu Gràfic de la Sanitat Catalana*, amb accés públic, està tutelat per una institució de prestigi, la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya, que vetlla per l'interès de la col·lectivitat i que aporta una gran solidesa tant institucional com acadèmica a aquest projecte.